

**PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI
TALABALARIGA ETNOPEDAGOGIK MADANIYAT,
UNING MOHIYATI VA MAZMUNINI TUSHUNTIRISH
YO'LLARI**

Rayimov Begali Urolovich

Termiz Davlat Pedagogika institute Maktabgacha ta'lim
metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada etnopedagogikaning alohida fan sifatidagi mazmun-mohiyati, xalqimizning qadriyatlar asosida o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Mamlakatimiz tarixiga nazar solsak, yosh avlodni komil inson qilib o'stirishda o'zining juda boy va xilma-xil qadriyatlariga ega ekanligiga amin bo'lamiz. Etnopedagogika fanining yosh avlodni tarbiyalashda xalq madaniyati va xalq pedagogikasi vositalaridan foydalanish imkoniyatlari to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: etnopedagogika, qadriyat, tarbiya, ta'lim, oliy ta'lim muassasasi, ma'naviyat, millataro, madaniyat, kompetensiya, bag'rikenglik, yosh avlod, bola, o'quvchi, talaba, o'qituvchi-pedagog.

Аннотация: В данной статье представлена информация о содержании и сущности этнопедагогике как отдельной дисциплины, воспитания молодого поколения, вырастающего на основе ценностей нашего народа. Если мы посмотрим на историю нашей страны, то можем быть уверены, что она имеет очень богатые и разнообразные ценности в воспитании молодого поколения совершенным человеком. Приводятся сведения о возможностях этнопедагогической науки по использованию инструментов народной культуры и народной педагогики в воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: этнопедагогика, ценности, воспитание, образование, высшее учебное заведение, духовность, интернационал, культура, компетентность, толерантность, молодое поколение, ребенок, ученик, студент, педагог-педагог.

Abstract: *This article provides information about the content and essence of ethnopedagogy as a separate discipline, the education of the young generation growing up on the basis of the values of our people. If we look at the history of our country, we can be sure that it has very rich and diverse values in raising the young generation into a perfect person. Information about the possibilities of ethnopedagogy science to use folk culture and folk pedagogy tools in educating the young generation is provided.*

Key words: *ethnopedagogy, value, upbringing, education, higher educational institution, spirituality, international, culture, competence, tolerance, young generation, child, pupil, student, teacher pedagogue.*

Kirish. Bugungi kunda Vatanimiz nafaqat Sharq, balki umumjahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo'lganini butun jahon tan olmoqda. Bu qadimiy va tabarruk tuproqdan buyuk allomalar, fozilu fuzalolar, olimu ulamolar, siyosatchilar, sarkardalar yetishib chiqqan. Diniy va dunyoviy ilmlarning asoslari mana shu zaminda yaratilgan, sayqal topgan.

O'zbekistonning o'ziga xos xususiyati shundaki, uning aholisi qadimgi davrlardan beri turli hududlarda yashab kelgan yuzdan ortiq mahalliy xalqlardan iborat. Shu sababli davlatimiz juda ko'p etnik tarkibli mamlakat hisoblanib, bu esa o'z navbatida ko'p millitlar, tillar, elatlar, madaniyatlar va urf-odatlar ega ekanligidan dalolat beradi. Mamlakatning tabiiy boyligi behisob bo'lgani kabi, uning ma'naviy qadriyatlari va milliy madaniyatlari ham juda ko'p turli xil.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" asarida quyidagi fikrlar bayon etilgan:

"Hozir O'zbekiston deb ataluvchi hudud, ya'ni bizning Vatanimiz nafaqat Sharq, balki umumjahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo'lganini butun jahon tan olmoqda. Bu qadimiy va tabarruk tuproqdan buyuk allomalar, fozilu fuzalolar, olimu ulamolar, siyosatchilar, sarkardalar yetishib chiqqan. Diniy va dunyoviy ilmlarning asoslari mana shu zaminda yaratilgan, sayqal topgan. Eramizgacha va undan keyin qurilgan murakkab suv inshootlari, shu kungacha ko'rku fayzini, mahobatini

yo‘qotmagan osori atiqalarimiz qadim-qadimdan yurtimizda dehqonchilik, hunarmandchilik madaniyati, me‘morchilik va shaharsozlik san‘ati yuksak bo‘lganidan dalolat beradi. Beshafqat davr sinovlaridan omon qolgan, eng qadimgi toshyozuvlar, bitiklardan tortib, bugun kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan 20 mingdan ortiq qo‘lyozma, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, san‘at, siyosat, axloq, falsafa, tibbiyot, matematika, fizika, kimyo, astronomiya, me‘morchilik, dehqonchilikka oid o‘n minglab asarlar bizning beqiyos ma‘naviy boyligimiz, iftixorimizdir. Bunchalik katta merosga ega bo‘lgan xalq dunyoda kam topiladi. Shuning uchun ham bu borada jahonning sanoqli mamlakatlarigina biz bilan bellasha olishi mumkin, deb dadil ayta olaman”[3-3].

Bundan ko‘rinib turibdiku mamlakatimiz o‘z qadriyatlariga, madaniyatiga ega ekanligi har bir yurtidoshimizning ko‘ngliga faxr tuyg‘usini solishi shubhasizdir. Shu bilan bir qatorda xalqimizning boy qadriyatlarini yosh avlodga yetkazish hamda yosh avlodda o‘zbek xalqining ming yillik qadriyatlarini shakllantirishdek juda katta mas‘uliyatni ham zimmaga yuklaydi. Shu o‘rinda haqli bir savol tug‘ilishi tabiiydir. Bugungi kunda yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash masalasi Muhtaram Prezidentimiz tomonidan davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli Farmoniga asosan Ustuvor yo‘nalishlar, maqsadlar va vazifalar belgilangan[2].

Ushbu Farmon bilan tasdiqlangan “2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi”ning V yo‘nalishida “Ma‘naviy taraqqiyotni ta‘minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish” yuzasidan aniq vazifalar belgilangan[2]. Bundan ko‘rinib turibdiki yurtimizda yoshlarimizning ma‘naviyatini o‘stirish, ularni xalqimizning boy milliy qadriyatlari asosida komil inson qilib tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Zamonaviy pedagogika yosh avlodni tarbiyalash jarayonida turli texnikalar va texnikalarni qo'llaydi. Bu ta'lim samaradorligini oshiradi. Ajdodlarimiz ko'p yillar davomida bolalarni tarbiyalashning asosiy qarashlari, g'oyalari va yo'nalishlarini ishlab chiqildi. Etno-pedagogika kabi ilm-fanning asosini tashkil etadigan bu prinsiplar.

Har bir tarixiy shakllangan jamiyatda bolalarning tarbiyalash jarayoni haqidagi fikrlari rivojlangan. Etno-pedagogika fanning yosh avlodga o'z qadr-qimmatini o'rgatadigan yo'nalishdir. Shu sababli, bu yondashuv bolalarning o'z davrlarining eng qadimgi davrlaridan boshlab o'zlarining madaniy qadriyatlari haqida bilishga imkon beradi.

Bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashda turli ta'lim muassasalaridan faol foydalanilmoqda. Bu esa avvalombor ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan muallimlarimiz yelkasiga katta mas'uliyat yuklatadi.

Ta'lim sohasida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi-pedagoglar ta'limning barcha bo'g'inlarida, xususan maktabgacha ta'lim tashkiloti, maktab, texnikum, akademik litsey va kollejlarda hamda oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya olayotgan bola, o'quvchi va talaba-yoshlarga o'zbek xalqining boy madaniyatini, uning o'ziga xos qadriyatini singdirishni talab etmoqda.

Ta'lim dargohlarida o'quvchi-yoshlarni qiziqtiradigan keng tarqalgan yondashuv, shuningdek, nostandart ta'lim usullari qo'llanilmoqda. Bunday holda, tahsil oluvchilar tomonidan yangi bilimlar tez suratda o'zlashtirishga erishiladi.

Agar ta'lim muassasalarida millatlararo muloqot madaniyatini rivojlantirish va bag'rikenglik – insonni o'zi kabi idrok etish qobiliyatini tarbiyalash bo'yicha maqsadli ishlar olib borilsa, bu borada katta natijalarga erishishimiz mumkin. O'qituvchi-pedagogning eng muhim burchini bajarishga tayyorgarlik pedagogik ta'lim muassasalari uchun zamonaviy ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan bo'lib, ushbu o'quv qo'llanma turli etnik guruhlarining pedagogikasini o'rganishga mo'ljallangan.

“Etnopedagogika” fanini o'rganish jarayonida talaba quyidagi kompetensiyalarni egallashi kerak:

Umumiy madaniy (UM) kompetensiya:

•madaniyatning inson mavjudligining shakli sifatidagi ahamiyatini tushunish va o'z faoliyatida asosiy madaniy qadriyatlar, zamonaviy bag'rikenglik, muloqot va hamkorlik tamoyillariga amal qilish qobiliyati (UM-3);

•ijtimoiy va madaniy tafovutlarni bag'rikenglik bilan qabul qilishga tayyorlik, tarixiy meros va madaniy an'analarga hurmat va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish (UM-14).

Professional (PF) kompetensiya:

•o'quvchilar shaxsini tarbiyalash va ma'naviy-axloqiy rivojlantirish muammolarini hal qilish qobiliyati (PF-2);

•o'quvchilarning hamkorligini tashkil etish, ularning faolligini, tashabbusini, mustaqilligini, ijodkorligini qo'llab-quvvatlash qobiliyati (PF-7);

•madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish uchun hududiy madaniy-ma'rifiy muhit imkoniyatlarini aniqlash va ulardan foydalanish qobiliyati (PF-10).

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba quyidagi ta'lim natijalarini ko'rsatishi kerak:
bilish

•etnik guruhlarining vujudga kelishi va rivojlanishining asosiy tushunchalari, xalq pedagogikasining kelib chiqishi;

•turli e'tiqodga ega bo'lgan va mintaqaning turli tabiiy sharoitlarida yashovchi oilalarda ta'lim va tarbiyaning xususiyatlari;

•xalq pedagogikasining asosi bo'lgan umuminsoniy axloq normalari;

•turli etnik guruhlar va jamoalardagi marosimlarning xususiyatlari; xalq diplomatiyasi asoslari, xalq odobi;

•millatlararo muloqotning mohiyati, madaniyatlararo o'zaro munosabatga tayyorlash usullari, bolalarda millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish yo'llari va vositalari;

•millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish tamoyillari va texnologiyalari;
imkoniyatiga ega bo'lish

- bag'rikenglik va madaniyatlararo o'zaro munosabat ko'nikmalarini shakllantirishda xalq pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalanish;

- bolaga ko'p madaniyatli va ko'p konfessiyali muhitda xulq-atvorning axloqiy me'yorlarini singdirish;

- bolani boshqa millat vakiliga hurmat bilan tarbiyalash;

- bolada millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish;

- ijtimoiy o'zaro munosabatlarni qurishda ta'lim jarayoni ishtirokchilarining etnik-madaniy va konfessional farqlarini hisobga olish;

shaxsiy

- millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirishda xalq pedagogikasi vositalaridan foydalanish malakalari;

- madaniyatlararo o'zaro ta'sir ko'rsatish, madaniyatlararo muloqotni tashkil etish;

- millatlararo nizolarni hal qilish qobiliyati, etnotolerant xulq-atvor;

- ijtimoiy-madaniy rivojlanish holatining xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'p madaniyatli muhitda kasbiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati.

Etnopedagogikaning mohiyati va mazmuni

Hozirgida ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyotdagi qiyinchiliklar tufayli jamiyatda ko'plab muammolar to'planib qoldi. Bu, birinchi navbatda, millatlararo va konfessiyalararo munosabatlardagi, inson va ekotizim o'rtasidagi keskinlikning kuchayishi, avlodlararo aloqalarning deformatsiyasi(lotinch: deformatio – buzilish)dir. Bularning barchasi an'anaviy ijtimoiy-madaniy me'yorlar va qadriyatlarning yemirilishi bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda vatanparvarlik, fuqarolik, insonparvarlik va boshqalar kabi ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan me'yor va qadriyatlarni yo'l-yo'riq sifatida tanlay oladigan, unga ijtimoiy-madaniy yuk va etnik-madaniy tajribaga ega shaxsni shakllantirish butun dunyo miqyosida keskin muammo hisoblanmoqda. Insonlar tomonidan boshqa madaniyat va din vakillariga nisbatan bag'rikeng munosabatda bo'lish uchun ko'p madaniyatli muhitda muvaffaqiyatli harakat qilish va o'zini o'zi belgilash ko'nikmasini shakllantirish lozimdir.

Mamlakatimizda istiqomat qiluvchi millat va elatlarning huquq va erkinliklari ta'minlash tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solingan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham ushbu masala o'z ifodasini topgan bo'lib, Konstitutsiyasining 4-moddasi 2-xat boshida:

“O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi” deb belgilangan[1,4].

O'qituvchilarning milliy madaniy an'analarga bo'lgan qiziqishi bejiz emas. Milliy an'analarga salmoqli pedagogik salohiyatga ega bo'lib, ular ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali vositasi bo'lib xizmat qila oladi. O'zbekistonda yashayotgan aholi ko'p millatli muhit bo'lganligi sababli, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar ham ko'p millatli tarkibi bilan ajralib turadi. Bunday sharoitda, o'ziga xos muhim farqlarga qaramay, yagona ma'naviy-axloqiy asosga ega bo'lgan turli madaniyatlarning ma'naviy-axloqiy salohiyatiga murojaat qilish muhimdir.

Hozirgi vaqtda pedagogika fani uchun, ayniqsa, O'zbekistondagi salbiy hodisalarning sabablarini tushunish va ularni rivojlantirish yo'llarini topish uchun o'zbek xalqining asrlar davomida to'plagan boy tajribasiga, madaniy va tarixiy merosiga murojaat qilish dolzarbdir. Chunki shu orqali biz mamlakatning milliy tiklanishi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning eng samarali imkoniyatlariga ega bo'lamiz. Shuning uchun ham ko'p asrlik xalq donishmandligiga, xalq madaniyati va xalq pedagogikasining barhayot qadriyatlariga murojaat qilishni ayniqsa muhim deb bilamiz.

Etnopedagogika - yosh avlodni tarbiyalashda xalq madaniyati va xalq pedagogikasi vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganuvchi fan.

Xalq pedagogikasi, rus olimi, akademik G.N.Volkov ta'kidlaganidek, xalq og'zaki ijodida, urf-odatlarida, bolalar o'yinlarida, o'yinchoqlarida va boshqalarda saqlanib qolgan pedagogik ma'lumotlar va tarbiyaviy tajribalar yig'indisidir. Xalq ta'lim-tarbiyaviy an'analari, deb davom etadi olim, “ilmiy dalillar va dalillar bilan emas, balki harakat, ish, faoliyat mantiqiylik, bilimli va tayyor fikrlar ruhiyatiga ta'sir

natijalari, saralanib, sayqallangani bilan mustahkamdir. Xalq pedagogikasining kuchi nufuzli nomlar va samarali nazariyalarda emas, balki nufuzli fikrlar va samarali harakatlar natijalardadir[4,7].

Shuni yodda tutish kerakki, “xalq pedagogikasi” va “etnopedagogika” atamalari sinonim emas. «Etnopedagogika — xalq ommasining yosh avlodni tarbiyalash tajribasi, ularning pedagogik qarashlari, kundalik hayot pedagogikasi, oila, urug‘, qabila, millat pedagogikasi haqidagi fan. Etnik pedagogika xalqning pedagogik madaniyati bilan bir qatorda tarixiy sharoitlar ta’sirida shakllangan, milliy ta’lim tizimi tufayli saqlanib qolgan va turmush sharoiti bilan birga evolyutsiyani boshdan kechirayotgan milliy xarakter xususiyatlarini o‘rganadi [4,30–31.].

Yana birr us olimi G.V.Nezdemkovskaya yozadiki, “ilmiy pedagogika” ilmiy bilimlarni, “xalq pedagogikasi” esa an’anaviy xalq tarbiyasi haqidagi ilmiy bilimlarni emas, balki kundalik ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shu munosabat bilan u etnopedagogikaning tadqiqot ob’ekti sifatida faqat xalq madaniyatini ko‘rib chiqishni qonuniy deb hisoblaydi. Etnopedagogika fanining predmeti keng ijtimoiy-pedagogik ma’noda an’anaviy xalq ta’limi hisoblanadi[5,30].

G.N.Volkov etnopedagogikaning kategorik apparatini qurar ekan, etnopedagogikaning ob’ekti xalq madaniyati va xalq pedagogikasi real dunyo, haqiqatda mavjud voqelik ob’ekti sifatida yozadi. Etnopedagogika fani quyidagi muammolarni o‘z ichiga oladi: oilaviy hayot pedagogikasi; dunyo xalqlarining maqol va maqollari va ularning axloqiy tajribani yosh avlodga yetkazishdagi ahamiyati, topishmoqlar aqliy tarbiya vositasi sifatida; xalq qo‘shiqlari va ularning bolalar va yoshlarni estetik tarbiyalashdagi o‘rni, uyda yasaladigan o‘yinchoqlar va bolalar ijodiyoti; bolalar va yoshlar muhiti, uning pedagogik vazifalari; dunyo xalqlarining beshiklari ona she’riyati, ona maktabi va ona pedagogikasining ajoyib yutuqlari sifatida; turli xalqlarning pedagogik madaniyatlarining umumiyligi va ularning milliy o‘ziga xosligi va boshqalar[4, 7–8].

G.N.Volkov etnopedagogikaning tizim sifatidagi tarkibiy-mazmun va tashkiliy-faoliyat mazmunini belgilab, unga quyidagilarni $\mu\kappa\eta\epsilon\phi\upsilon\mu\iota$:

1. Xalqning asosiy pedagogik tushunchalari (g'amxo'rlik, tarbiya, o'z-o'zini tarbiyalash, qayta tarbiyalash, ko'rsatma, o'rgatish, o'rgatish, ko'niktirish).

2. Bola ta'lim ob'ekti va sub'ekti sifatida.

3. Tarbiya vazifalari (mehnatga tayyorlash, axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ongni rivojlantirish, sog'liqni saqlash, go'zallikka muhabbat uyg'otish).

4. Tarbiya omillari (millatning tabiati, tarixi, dini, umumiy ruhiy holati).

5. Etnotarbiya usullari (ishontirish, namuna, talab, tartib, tushuntirish, e'tiqod, ko'niktirish va mashq qilish, tilak va fotiha, iltimos, maslahat, ishora, ma'qullash, malomat, ishontirish, taqiqlash).

6. Tarbiya vositalari (mehnat, o'yin, muloqot, og'zaki xalq amaliy san'ati, topishmoqlar, matallar, matallar, qo'shiqlar, ertak va rivoyatlar, urf-odatlar va boshqalar)).

7. Inson shaxsining kamoloti g'oyasi va uni xalq ta'limi tizimiga tatbiq etish.

8. Ta'limni tashkil etish (bolalar va yoshlar mehnat birlashmalari, yoshlar bayramlari, milliy bayramlar).

9. Xalq turmushining jamoaviy shakllari (oilalar, urug', jamoa, qabila, xalq, insoniyat)ning pedagogik roli.

10. Xalq pedagoglari (otalar, katta yoshdagi bolalar, xalq ta'limi xodimlari, nomsiz, kam taniqli o'qituvchilar, ularning faoliyati va fikrlari).

Ushbu maqoladan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarni o'z xalqining etnik-madaniy va pedagogik merosi bilan tanishtirish, kasbiy faoliyatda xalq pedagogikasidan ijodiy foydalanishga tayyorlikni shakllantirish, ularga kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi anglash imkoniyatini berishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da

amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli
Farmoni

3. Karimov I.A "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" "Sharq nashriyoti" T., - 1998-yil.
4. Волков Г.Н.Этнопедагогика. Чебоксары, 1974. С.7.
5. Нездемковская Г.В.Генезис этнопедагогики в России: автореф. дис. докт. пед. наук. М., 2012. С. 30.